

ORDU YÖRESİNDE YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ (1877-1914)

Kemal SAYLAN*

ÖZET

19. yüzyılda yaşanan siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal gelişmeler tüm Anadolu coğrafyasını olduğu gibi Ordu yöresini de derinden etkilemiştir. Osmanlı-Rus savaşları ve Rusya'nın Kafkaslarda uyguladığı göç politikası yüz binlerce insanı yurtlarını terk ederek Anadolu'ya göçe zorlamıştır. Zorunlu göçe tabi tutulan bu insanlar bilmedikleri bu coğrafyada büyük sıkıntılar yaşadılar. Diğer taraftan göçmenlere kucak açan yerli ahali de bu durumdan olumsuz etkilendi. Bölgede yaşanan göç hareketleri Kafkaslardan bölgeye yapılan göçler, bölgeden (gayrimüslimler başta olmak üzere) yurt dışına yapılan göçler ve Batı Anadolu'ya yapılan göçler olmak üzere üç farklı yönde gelişti. Yöreye gelen göçmenler yerli halkla kaynaşarak günümüz Ordu ilinin sosyal yapısının şekillenmesinde önemli bir unsuru oluşturdu. Çalışmada 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ile I. Dünya Savaşı arasındaki dönemde bölgede yaşanan göç hareketlerinin Ordu ilinin sosyal ve demografik yapısı üzerindeki etkileri incelenecektir..

Anahtar Kelimeler

Ordu, Göç, Çerkez, Osmanlı, Rus, Anadolu, Türk Milleti..

19. yüzyıl Osmanlı Devleti için siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal açılardan çok hareketli ve zor bir yüzyıldır. Bu yüzyılda meydana gelen Avrupa merkezli ekonomik gelişmeler, 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı, İngilizlerle yapılan 1838 Balta Limanı Anlaşması, 1856 Kırım Savaşı ve 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonucunda yaşanan iç ve dış göçler, Osmanlı toplumunda büyük bir sosyal hareketliliği beraberinde getirmiş ve toplum yapısını derinden etkilemiştir. 19. yüzyılda deniz taşımacılığının daha da önem kazanması ülkedeki ticaret yollarının değişmesine sebep olmuştur. Bu durum ticaretin iç kesimlerden sahil bölgelerine kaymasını beraberin-

---

* Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, *kemalsaylan52@gmail.com*

de getirmiştir. Böylece sahil kentleri ticaretin yoğun olarak yapıldığı şehirler haline gelerek dışarıdan göç almaya başlamıştır. Yüzyılın başından itibaren önceleri sınırlı sayıda ancak yüzyılın ikinci yarısından itibaren gittikçe hızlanan kitlesel göç hareketleri kıyı şehirlerinin demografik yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. 1877–78 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra kitlesel boyut kazanan göçler Osmanlı toplumunun sosyal ve ekonomik yapısı üzerinde derin izler bırakmıştır. Göç eden bu insanların başta Anadolu olmak üzere Osmanlı topraklarını tercih etmelerinin nedeni ise kendilerini Türk veya Müslüman, Türkiye'yi de “anavatan” veya “Müslüman ülke” olarak görmeleri olmuştur.¹

Yukarıda ifade ettiğimiz 19. yüzyılda yaşanan gelişmeler başta Anadolu olmak üzere bütün Osmanlı coğrafyasında etkili olurken, bu dönemde farklı bir idari yapıya sahip olan Ordu yöresinin sosyal ve ekonomik yapısında da önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir.² 19. yüzyıl boyunca bölgedeki göç hareketleri iki yönde gelişmiştir. Birincisi; Osmanlı Devleti'nin geri çekilmek zorunda kaldığı topraklardan (özellikle Kafkaslardan) bölgeye yapılan göçler, ikincisi gayrimüslimler başta olmak üzere yöreden yurt dışına yapılan göçlerdir. Çalışmamızda özellikle 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın başlarında yaşanan gelişmelerin ve bölgede yaşanan göç hareketlerinin Ordu yöresinin sosyal ve demografik yapısı üzerinde ne tür etkiler meydana getirdiğini incelemeye çalışacağız.

I. Kafkaslardan Ordu Yöresine Yapılan Göçler

19. yüzyılda gelişmeye başlayan ticaret, başlangıçta bütün tebaaya eşit şartlar sağlamayı amaç edinmişse de kapitülasyonlar yüzünden zamanla batılı tüccarlar ilişkilerinde gayrimüslimleri tercih etmişlerdir. Balta Li-

¹ Halim Çavuşoğlu, “Yugoslavya-Makedonya’dan Türkiye’ye 1952–1967 ‘Kitlesel’ Göçü ve Bursa’daki Göçmen Kesimi”, *Karadeniz Araştırmaları*, III/10, Çorum 2006, s. 110.

² İlhan Ekinci, “19. Yüzyılın Sonlarında Ordu Kazasında Müslim-Gayrimüslim Nüfusu ve İlişkileri”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 1, Trabzon 2006, s. 58. İncelediğimiz dönemde Ordu yöresi iki farklı idari birime ayrılmış durumdadır. Bugün Ordu iline bağlı olan Ünye ve Fatsa ilçeleri Canik Sancağı’na bağlı iken Fatsa’nın doğusunda bulunan Perşembe, Merkez İlçe, Ulubey, Gülyalı, Gökçöy, Gürgen-tepe gibi ilçeler de Trabzon Sancağı’na bağlı bulunmaktadır.

manı Ticaret Anlaşması sonrası batılı sanayi kuruluşları liman kentlerinde acentelikler kurarak bu acentelikleri kültürel olarak yakınlık duydukları gayrimüslimlere vermişlerdir.³ Kendilerine tanınan bu imkânlar sonucu yöreye gelen Gayrimüslim göçmen tüccarlar zamanla Müslümanların yerini almaya başlayınca yöredeki bütün köy ve kasabaların etnik bileşeni etkilenmeye başlamıştır.⁴ Ancak Anadolu'nun iç bölgelerinden daha çok ticari amaçlı yapılan bu göçler bireysel göçler olarak kalmıştır. Bununla birlikte incelediğimiz dönemde yörenin nüfus yapısını asıl etkileyen olay Kafkaslardan yöreye yapılan göçler olmuştur.

Kırım ve Kafkasya'nın Rusya'nın egemenliği altına girmesi ve Rusların bu topraklarda Türk ve Müslüman toplulukları ekonomik, siyasi, dini ve psikolojik baskı altına alarak göçe zorlaması nedeniyle çok sayıda insan yurtlarını terk etmek zorunda kalarak Kırım ve Kafkasya'dan Anadolu'ya göç etmiştir.⁵ Anadolu toprakları yönünde ilk kitlesel göç hareketleri ise 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı'yla başlamıştır.⁶ 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşıyla birlikte göç etmeye başlayan insanların sayısı ilk yirmi yılda resmi rakamlara göre bir milyonu aşmıştır.⁷

³ Nedim İpek, "Orta ve Doğu Karadeniz Limanlarındaki Ticari Faaliyetlerin Kent Nüfusuna Etkisi (1838–1900)", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 1, Trabzon 2006, s. 115.

⁴ Örneğin Ordu yöresinin Osmanlı Devleti hâkimiyetine geçtikten sonra yapılan 1455 tarihli tahririne göre yörede 35.885 olan toplam nüfusun 2.630'unu gayrimüslimler oluştururken (Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s. 99; aynı mlf., *Ordu Tarihinden İzler*, İstanbul 2000, s. 62–63) Bu rakam yörede yaşayan 526 Rum aile sayısının beş ile çarpımından elde edilmiştir. 1881 yılına gelindiğinde 72.444 olan toplam nüfusun 15.282'sini gayrimüslimlerin oluşturduğu görülmektedir. Bu rakam erkek nüfus sayısının iki ile çarpımından elde edilmiştir (*Trabzon Vilâyeti Salnamesi*, Sene 1298/1881, s. 269).

⁵ Kırım'dan Anadolu'ya ilk defa göç hareketi 1772 yılında başlarken, 1856 Kırım Savaşı'yla birlikte bu göç kitlesel bir harekete dönüştü ve Berzhe'ye göre 1858–1866 yılları arasında 493.194 kişi Rusya'nın Karadeniz limanlarından yola çıkarak Osmanlı topraklarına geçti. Kırım göçleri devam ederken aynı süre içinde Kafkasya'dan başlayan ve 1860'dan sonra hızlanan Kafkas göçleri 700.000 kişinin ülkelerini terk etmelerine neden oldu. Bu tarihten 1876 yılına kadar geçen süre içinde Osmanlı topraklarına göç eden Kafkasyalı sayısı 1–1,2 milyonu buldu (Hayati Bice, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Ankara 1991, s. 51).

⁶ Çavuşoğlu, a.g.m., s. 108.

⁷ Bice, a.g.e., s. 51.

1877 senesinden itibaren Kafkasya'nın Karadeniz sahillerinde biriken göçmenler, bulabildikleri sandal, kayık, vapur ve benzeri vasıtalarla kendilerine en yakın Türk limanlarına gelmeye başlamışlardır. Bu limanlardan en önemlisi ise Trabzon Limanı olmuştur.⁸ Ancak binlerce göçmenin Trabzon'a gelmesi, onların nasıl besleneceği ve barındırılacağı sorununu ortaya çıkarmıştır. Başlangıçta Trabzon Limanında karantinaya⁹ tabi tutulan göçmenler, medrese avlularında ve cami imaretlerinde barındırılmaya çalışıldı.¹⁰ Daha sonra Trabzon Mutasarrıflığı, göçmenlerin bir kısmını yerli ailelerin yanına misafir olarak verirken, bir kısmını da resmi ve dini kurumlara yerleştirdi. Ancak Trabzon'un fiziki coğrafyası gelen göçmenleri geçici de olsa barındıracak durumda olmadığından, Trabzon bir göçmen aktarma merkezi olarak kullanıldı. Bu nedenle Kafkasya'dan gelen göçmenler, şehirde bekletilmeksizin iskâna elverişli yerlere veya doğrudan doğruya iskân mahallerine sevk edildi.¹¹

⁸ Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon 2006, s. 40–41.

⁹ Trabzon Vilayeti'nde ilk kez 1839 tarihinde karantina uygulaması yapıldı ve 10 yıl sürdü. Vilayette ikinci kez karantina uygulanması Kırım ve Kafkas göçleri nedeniyle yapıldı (Özgür Yılmaz, "Batılı Seyyahlara Göre Trabzon, 1808–1878", Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2006, s. 166–173). Daha sonra ise 1892 tarihinde yörede kolera salgını yaşanması üzerine tekrar karantina uygulamasına gidildi. Temmuz 1892'de Polathane'de (Akçaabat) kolera tespit edildi. Ağustosta 15 hastadan 6'sı kole-radan hayatını kaybetti. 30 Ekim 1892'de ise hasta sayısı 70'e yükseldi. Bu nedenle Trabzon-Ordu arasındaki liman ve iskelelerden hareket eden gemilerin 30 Eylül 1892 tarihinden itibaren Sinop'a sevk edilmesi kararlaştırıldı ve Ordu-Trabzon arasında beş gün boyunca karantina uygulandı (Nedim İpek, "Trabzon'da Kolera, 1892–1895", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, 3–5 Mayıs 2001, Trabzon 2002, I, 400–401).

¹⁰ Ömer Şen, *Trabzon Tarihi*, Trabzon 1998, s. 254.

¹¹ Trabzon Valiliği, Samsun Mutasarrıflığı ve Sinop Kaymakamlığı'na hitaben yazılan muhtelif yazıların ortak yönlerine bakıldığında; buraların muhacirlerin indirildikleri limanlar, daimi iskân bölgeleri belli olana kadar barındırıldıkları yerler ve direkt iskân bölgeleri oldukları görülür. Bunların dışında Trabzon ayrıca muhacirlerin ihtiyacını karşılamada bir levazımat deposu vazifesini de görmüştür. Trabzon, yiyecek, yiyecek, ilaç, çadır, kömür, odun vb. gibi levazımın sağlandığı bir ana depodur (Ayşe Pul, "Trabzon ve Samsun Limanları Üzerinden Kafkas Muhacirlerinin İskânı, 1860–1864", *Uluslararası Giresun Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 9–11 Ekim 2008, Ankara 2009, I, 550).

Trabzon'dan sevk edilen göçmenler başta Ordu, Samsun, Sinop ve İnebolu olmak üzere iskân bölgesine en yakın Karadeniz limanlarına taşındılar.¹² Bu bağlamda iskân edilen göçmenler ilk olarak Ordu Kazasının Perşembe Nahiyesinde ve Canik Sancağı'na bağlı Ünye, Fatsa, Çarşamba ve Bafra ovalarında iskân edildiler.¹³ Bu göçlerde daha çok deniz yolu kullanılıyordu. Göçmenlerin zor durumda kaldığı durumlarda Osmanlı Hükümeti anlaştığı vapur şirketleri ile göçmenlerin yöreye taşınmasına yardım etmekteydi. Örneğin, Batum'dan yola çıkan 6.000 kişilik bir göçmen grubu önce Hopa'ya gelmiş burada bir süre kaldıktan sonra bazılarının Ordu ve Ünye'ye gitmek istemeleri üzerine bu yöreye nakilleri için Osmanlı Hükümeti tarafından kendilerine Batum Vapuru gönderilmişti.¹⁴ Göçmen gruplarının daha çok deniz yolunu tercih etmelerine karşın karayolu ile Osmanlı topraklarına giriş yapan göçmenler de vardı. Bunlar daha ziyade beraberlerinde sürülerini de getirmek isteyen göçmen gruplarıydı.¹⁵ Örneğin, 1879 yılında kara yoluyla Trabzon şehir merkezine gelen bir göçmen grubu Akçaabat Nahiyesi'nin Suva (Akyazı) Köyünde geçici olarak iskân edildikten sonra kara yoluyla Ordu Kazası'na nakledilmişlerdi.¹⁶

Ordu yöresine gelen göçmenlerin birçoğu tarıma uygun ve daha çok gayrimüslim göçleriyle boşalan merkeze yakın köylerde iskân edildi. Kafkas göçmenlerinin bir kısmı Ordu Kasabası'na bağlı Karadere (Osmaniye), Ortaköy, Kestanealan, Ünye Kazasına bağlı Günlük (Hızarbaşı), Ağıdere, Sarıcaerik, Metropolu, Tepe Samanlık (Tepeköy), Hızarbaşı (Günlük), Çataltepe ve Fatsa Kazasına bağlı Kabakdağı köylerine yerleştirildiler.¹⁷ Kitleli göçlerin başladığı 1877-78 Osmanlı Rus savaşından önce

¹² Nitekim Trabzon valiliğinden Sadaret'e gönderilen 3 Aralık 1863 tarihli yazıda, Rusların ele geçirdikleri mahaller halkından kendisine tabi olanlara, vatanlarını terk ederek iç bölgelere gitmelerini teklif eylediği gibi Osmanlı Devleti'ne göç edenlerin evlerini yakmak suretiyle ayrılmalarını süratlendirmek ve iskelelere yığılmalarını sağlamak amacıyla tazyik ve icbarda buldukları anlatılmaktadır (Abdullah Saydam, "Rus Sömürge Siyaseti ve Kafkasya", *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyet*, Trabzon 1998, s. 346).

¹³ Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, Trabzon 1996, s. 145.

¹⁴ Erkan, *a.g.e.*, s. 60.

¹⁵ İpek, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁶ Erkan, *a.g.e.*, s.145.

¹⁷ Hasan Yüksel, "Kafkas Göçmen Vakıfları", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi)*, Sayı 5, Ankara 1994, s. 488.

1870 senesinde Ordu yöresinde Ordu Kazası'nda 150, Perşembe Nahiyesinde 50, Fatsa Nahiyesinde 1.802, Ünye Kazasında 1.146 kişi olmak üzere yörede toplam 3.148 Kafkas göçmeni bulunuyordu.¹⁸ Kitlesel göçler başladıktan sonra 1879 senesinde Batum göçmenlerinden 485 kişi Bolaman Nahiyesinin Hasancık Köyüne yerleştirildi.¹⁹ 1882 senesinde Ordu Kazası'na 40 göçmen aile iskân edildi.²⁰ 1886 tarihinde ise Ordu Kazasına bağlı köyler ile Bolaman, Hapsemana, Ulubey ve Perşembe nahiyelerine bağlı köylere 4.243 göçmen daha yerleştirildi. Böylece kitlesel göçlerin başladığı 1877 senesinden 1886 yılına kadar geçen 9 yıl içinde yöreye göçen kişi sayısı yaklaşık 5.000'e ulaşmıştır. Yöreye gelen göçmen sayısının en yoğun yaşandığı yıl ise 1886 senesi olmuştur. Bu tarihte Ordu Kazasına yerleştirilen göçmen sayısı ve bunların yerleştirildikleri köylerin isimleri şöyledir:

---

¹⁸ *Trabzon Vilâyeti Salnamesi*, Sene 1287 (1870), s. 183, 187.

¹⁹ BOA, DH. MKT (Dâhiliye Mektubî Kalemi), 1608/53, 21 Muharrem 1306 (27 Eylül 1888).

²⁰ BOA, İ. DH (İrade Dâhiliye), 68979, 23 Şevval 1299 (7 Eylül 1882).

Ordu Kazası'nda İskân Edilen Göçmenler

Kaza/Nahiye	İskân Yeri (Köy)	Hane	Nüfus	Kaza/ Nahiye	İskân Yeri (Köy)	Hane	Nüfus
Ordu Kazası	Bahariye	22	77	Perşembe Nahiyesi	Selimiye	41	154
	Sayiha-ulya	40	150		Selahiye	34	116
	Samisa?	21	101		Bahariye	34	146
	Burhaneddin	79	352		Sultaniye	19	126
	Şerefiye	20	109		Husubani	17	73
	Orhaniye	35	139		Gorika?	38	151
	Sultaniye	79	313		Nuriye	28	96
	Osmaniye	61	232		Nefahiye	8	24
	Bahadır	34	102		Kozağzı	10	45
	Ara Toplam	391	1575		Ara Toplam	229	931
	Bolaman Nahiyesi	Hamidiye	96		379	Habşemana Nahiyesi	Hayriye
Şevkiye		135	496	Cihadiye	51		214
Ara Toplam		132	875	Kuşadiye	32		157
				Şefikiye	18		78
Ulubey Nahiyesi	Fethiye	-	-	Ara Toplam	119	507	
	Refahiye	-	-	GENEL TOPLAM	938	4.243	
	Ara Toplam	67	355				

Tablodan da görüleceği gibi 1886 tarihinde Ordu Kazası'na bağlı toplam 9 köye 391 hanede 1.575 kişi, Bolaman Nahiyesine bağlı 2 köye 132 hanede 875 kişi, Ulubey Nahiyesi'ne bağlı 2 köye 67 hanede 355 kişi, Perşembe Nahiyesi'ne bağlı 9 köye 229 hanede 931 kişi, Habsemana Nahiyesine bağlı 4 köye 119 hanede 507 kişi olmak üzere toplam 938 hanede 4.243 nüfus yerleştirilmiştir. Bu sene içinde yörede iskân edilen göçmen sayısının 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan önce yörede bulunan göçmen sayısından fazla olması dikkat çekicidir.

Göçmenler yörede iskân edildikleri andan itibaren hükümet ve yerli halk göçmenlere ellerinden gelen yardımı yapmıştır. Hükümet, muhacirlerin rahat bir şekilde iskânlarını sağlamak için yeni nizamnameler hazırladı.¹ Bu bağlamda ilk olarak göçmenlerin yerleşim sorununu çözmek için "*İskân-ı Muhacirin Talimatnamesi*" çıkarıldı. Çıkarılan bu talimatname gereğince 1879 tarihinde Bolaman Nahiyesinin Hasancık Köyünde göçmenler için 6.000 dönüm arazi ayrıldı.² 1886 senesinde ise Ordu Kasabasında 12.721 dönüm, Bolaman Nahiyesinde 13.900 dönüm, Hapsemana Nahiyesi'nde 9.070 dönüm, Perşembe Nahiyesi'nde 18.865 dönüm, Ulubey Nahiyesi'nde 4.236 dönüm olmak üzere kaza genelinde toplam 58.792 dönüm arazi göçmenlerin iskânı için tahsis edildi.³ Böylece göçmenlerin yörede iskânı için yaklaşık 65.000 dönüm arazi ayrılmış oldu. Ayrıca göçmenlerin yerleştirilebilmesi için bazı devlet arazilerinin ıslah edilmesi için çaba harcandı. Örneğin, 1892 senesinde Ünye'deki devlet arazilerinin muhacirlerin iskânına uygun hale getirilmesi için ne tür zorluklarla karşılaşılacağı, ne tür fenni tedbirler uygulanması gerektiği ve gerekli paranın ne kadar olacağına araştırılması için merkezden bir mühendis gönderilerek gerekli incelemelerin yapılması istenmişti.⁴ Daha sonra göçmen masraflarını karşılamak için gelir kalemleri oluşturuldu. Yardım komisyonları kurularak göçmenlere para yardımı yapıldı. Bu çalışmalar sonucunda 1910

¹ Örneğin hükümetin bu uygulamalarıyla ilgili olarak Ordu, Fatsa, Ünye'de "Çeteler Kanunu"nun uygulanması talep edilmiş ancak bu talep kabul görmemişti (BOA, DH. MUI (Dâhiliye Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Evrakı), 17/-4/3, 8 Muharrem 1328/20 Ocak 1910).

² BOA, DH. MKT, 1608/53, 21 Muharrem 1306 (27 Eylül 1888).

³ BOA, İ. DH, 1009/79703, 28 Safer 1304 (26 Kasım 1886).

⁴ BOA, MV (Meclis-i Vükelâ Mazbataları), 71/53, 28 Safer 1310 (21 Eylül 1892)

yılıının Mayıs ayında Ünye Kazasına 2.000, Fatsa Kazasına 1.000 ve Ordu Kazasına 3.000 lira gönderildi.⁵

Para yardımıyla yetinmeyen hükümet yöreye yerleştirilen göçmenlerin ihtiyaçlarına göre kendilerine tahsis edilen araziler üzerinde camiler veya mescitler yaptırdı. Göçmen çocuklarının eğitimi için bu köylerde mektep ve medreseler inşa ettirdi. Örneğin, 1886 senesinde Ordu Kazasına bağlı 9 köyde 4 cami, 9 sıbyan mektebi, 5 medrese, Perşembe Nahiyesine bağlı 9 köyde, 2 cami, 7 sıbyan mektebi, 3 medrese, Bolaman Nahiyesine bağlı 2 köyde 2 cami, 3 sıbyan mektebi, 1 medrese, Hapsemana Nahiyesine bağlı 4 köyde 1 cami, 4 sıbyan mektebi, 2 medrese, Ulubey Nahiyesine bağlı 2 köyde ise 1 sıbyan mektebi ve 1 medrese inşa edildi.⁶

Hükümet, ayrıca çiftçilikle uğraşan göçmenlerin ürünlerini işleyebilmeleri ve geçimlerini sağlayabilmeleri için değirmenler yaptırdı. Bu amaçla 1886 tarihinde Ordu Kazasında 21, Perşembe Nahiyesi'nde 9, Ulubey Nahiyesinde 3, Bolaman Nahiyesinde 7 ve Hapsemana Nahiyesinde 4 olmak üzere toplam 44 değirmen inşa ettirdi.⁷

Hükümet çalışmalarının yanı sıra yörenin ileri gelenleri de göçmenlerin yerleşmesi için toprak bağışında bulundu. Hükümet, bu tür davranışları teşvik için toprak bağışında bulunanları nişan ve rütbelere vererek ödüllendirdi. Örneğin 1882 senesinde Ordu Kazası eşrafından Hazinedar-zade Ali Bey, 30 dönümlük arazisi ve 2.500 dönümlük çalılığını göçmenlere tahsis edince hükümet Ali Bey'i kapıcıbaşılık rütbesiyle taltif etti.⁸ Ancak hükümetin ve yerli halkın yardımlarına rağmen yörede zaman zaman sıkıntılar yaşanıyordu. Bazı göçmen aileler yerleştirildikleri arazileri beğenmiyorlardı. Örneğin, 1879 tarihinde yöreye gelen 96 Batum göçmeni aile Bolaman Nahiyesinin Hasancık Köyü'nde iskân ettirilmiş ve kendilerine 6.000 dönüm arazi verilmişti.⁹ Ancak bu aileler arazilerinin ormanlık, yüksek, taşlık olduğundan yakınmaktaydılar. Bu nedenle ağaçları keserek ziraata elverişli olmayan yerleri tarla haline getirdiler. Fakat tarlaların bir süre sonra kullanılamaz hale gelmesinden şikâyetçi olmaya başladılar. Bu

⁵ BOA, DH. MUİ, 1/-9/23, 23 Rebiülevvel 1328 (4 Nisan 1910).

⁶ BOA, İ. DH, 1009/79703, 28 Safer 1304 (26 Kasım 1886).

⁷ BOA, İ. DH, 1009/79703, 28 Safer 1304 (26 Kasım 1886).

⁸ BOA, İ. DH, 68979, 23 Şevval 1299 (7 Eylül 1882).

⁹ 96 ailede bulunan toplam kişi sayısı 485'tir.

mağduriyetlerini sadarete yazdıkları yazıda “açlık yüzünden maazallah her türlü fenalığın zuhur edebileceğini” ifadeleriyle bildirdiler. Mağduriyetlerinin giderilmesi için ise ya Fatsa’da mandıra arazisine veya Perşembe Nahiyesinden Hazine-darzadenin kerimesi olan Hacı Ziyneti Hanım’dan boş kalan arazilere yerleştirilmelerini istiyorlardı.¹⁰

Yerli ahalden bazıları ise kullanmakta oldukları arazinin bir bölümünün göçmenlere tahsis edilmesinden ve göçmenler bölgeye geldikten sonra yöredeki suç olaylarının artmasından rahatsızdı. Yerli ahali, özellikle boş arazi bulma sıkıntısı sebebiyle kendi tasarrufları altında olan, ziraat yapmadıkları fakat hayvanları veya yakacakları için kullandıkları yerlerin zorla ellerinden alınarak muhacir iskânına tahsis edilmesinden şikâyetçiydi.¹¹ Bu durumdan duydukları rahatsızlıkları da bazen dilekçe vererek bazen de gösteriler yaparak dile getirmeye çalışmaktaydılar. Örneğin; Giresun ahalisinden Cedarzade Ahmet Efendi ile Hazine-darzade Hacı İbrahim Bey bu durumu verdiği dilekçede “Trabzon Vilayeti dâhilinde Ordu Kazası’na mülhak Bolaman Nahiyesi Zavi(?) Karyesi’nde Hazine-darzade Hacı İbrahim Beyle müştereken bit-tapu mutasarrıf olduğumuz arazilerimize muhacirinin men’i dâhilinde Makamât-ı Âliye’ye istirham etmiş idik. Çürüksulu Ali Paşanın tesir-i nüfûzunda buraca bakılmayarak kalmıştır. Bu kere Bolaman’a gelen Defter-i Hakanî Memuru Hacı Lütfullah Efendi ve kaza-yı mezkûre kaymakamı Kâmil Beğ ve beraberlerinde bulunan Ali Paşa’nın emrine itâatı her ne esbâba mebnî ise fırsat-ı âli bile rek mutasarrıf olduğumuz arazilerin sâir ahali-i fukaranın dahi hukukunu aramayarak arazi-i mezkûrenin nısfı için muhâcirin-i merkumana tapu veriyorlar” ifadeleriyle belirtmektedir.¹² Ordu ahalisinden Dizdarzade Abdullah Bey ise Fatsa ve Ordu kazaları dâhilinde sahibi olduğu arazisinde iskân ettirilen muhacirlerin kendi arazisinden çıkarılıp başka bir yere yerleştirilmesini istemekteydi.¹³ Şehir merkezindeki Taşbaşı Mahalle-

¹⁰ Örneğin Ordu Kazası’ndan 60 hane Erikli Kazası’na göç etmek için yola çıkmıştı. Bu göçmenlerin Erikli Kazası’na 8 saat mesafede bulunan Karagöz isimli mevkide yerleştirilmeleri kararlaştırılmıştı. Ancak bir süredir burada iskânları gerçekleştirilemediği için bu göçmenler sefalet ve perişanlık içinde kalmışlardı (BOA, DH. MKT, 1608/53, 21 Muharrem 1306/27 Eylül 1888).

¹¹ BOA, DH. MKT, 1338/762, 23 Cemaziyelevvel 1305 (6 Şubat 1888).

¹² BOA, DH. MKT, 1348/41, 12 Cemaziyelevvel 1303 (16 Şubat 1886).

¹³ BOA, DH. MKT, 1956/43, 6 Zilkade 1309 (2 Haziran 1892).

si'nde oturan ancak Delikkaya Köyünde arazisi bulunan Berberoğlu Artin Efendi de arazisinin 93 Harbi sonrasında muhacirlerin iskânına verildiğinden şikâyet etmekte, ya arazisinin geri verilmesini ya da bedelinin ödenmesini talep ediyordu.¹⁴

1886 senesinde mutasarrıflarının uyguladığı ıslahata Trabzon Valiliği'nden muhalefet edilmesinden dolayı muhacirlerin saldırılarına maruz kaldıklarından şikâyetle Fatsa'daki imam ve muhtarlar Babıâli'ye telgraf çekmişlerdi.¹⁵ 1887 yılında Fatsa, Ünye ve Çarşamba civarında yerleştirilen Gürcü ve Çerkez göçmenlerin yerli ahaliye zarar vermeleri üzerine halk bunları Trabzon Valiliği'ne şikâyet etmişti. Halkın şikâyetlerini dikkate alan vali ise bunların ya Trablusgarp'a ya da adalara sürgün edilmelelerini istemişti. Babıâli de bu talebi olumlu karşılayarak bunları Ankara ve Konya taraflarına nakletmişti. Fakat buralara nakledilen göçmenler tekrar kaçarak yine Fatsa, Ünye ve Çarşamba'daki eski yerlerine dönünce, Mecelis-i Vükela geri dönenlerin tekrar Konya ve Ankara'ya gönderilmesine karar vermişti. Fatsa, Ünye ve Çarşamba'da kalanlardan ise asayişe riayet edeceklerine dair senet alınması istemişti.¹⁶ 1907 tarihinde ise Bolaman Nahiyesindeki bazı köylere yerleştirilen Gürcü muhacirlerin mezaliminden bıkan nahiyehalisi Fatsa Kazası merkezine toplanarak durumdan şikâyetlerini dile getirmişlerdi. Bu olay üzerine vilayet yönetimi konuyu araştırmak için Trabzon Vilayeti İdare Meclisi Başkâtibi Arif Efendiyi buraya göndermişti.¹⁷

Ayrıca atıl durumda bulunan toprakların bir kısmının yörenin önde gelen bazı çıkarıcı ailelerinin elinde olması da iskân faaliyetlerinde sıkıntıları yaşanmasına neden oluyordu. Zira bu gibi yerleri temellük etmek isteyen aileler, yerli halk ile göçmenler arasındaki sürtüşmeleri körüklüyorlardı. Bu durum da iskân bölgelerinde huzur ve asayişin bozulmasını beraberinde getiriyordu.¹⁸ Nitekim 1888 yılının sonbaharında Gürcü eşkıya Simlazelilerle yerli eşkıya Kuru Hüseyinoğulları Fatsa civarında çatışma-

¹⁴ BOA, DH. İD (Dâhiliye Nezareti İdare Evrakı), 160/-1/29, 24 Rebiülevvel 1331 (03 Mart 1913).

¹⁵ BOA, İ. DH, 1047/82286, 4 Rebiülahir 1304 (31 Aralık 1886)

¹⁶ BOA, MV 33/63, 22 Şevval 1305 (2 Temmuz 1888)

¹⁷ BOA, DH. MKT, 1181/31, 28 Cemaziyelevvel 1325 (9 Temmuz 1907).

¹⁸ Ekinci, a.g.m., s. 76.

ya girmiş yerli eşkıyalardan 7 nefer hayatını kaybetmiş, 10 kişi ise yaralanmıştı. Bunun üzerine Trabzon Valiliği az sayıdaki zabtiye kuvveti ile bu durumun önüne geçmek mümkün olmadığı için Canik Sancağı'na bağlı diğer köylerden 30 kişilik süvari ve 30 kişilik piyadenin yanı sıra geçici olarak 20 zabtiye de bölgede yerleştirilmesini, eşkıyanın yola getirilmesi için Ünye'de bulundurulmak üzere 100 kişilik bir müfrezenin bölgeye sevk edilmesini istedi. Geri dönen eşkıyanın ise bundan sonra geri dönemeyecek kadar uzak olan bölgelere sürülmesine karar verdi.¹⁹

20. yüzyılın başlarında da durumun pek değişmediği görülmektedir. Dönemin gazetelerine bakıldığında Ordu ve Giresun yörelerinde yaşanan hırsızlık, gasp, adam öldürme ya da kız kaçırma olaylarının göçlerden sonra arttığını görmek mümkündür.²⁰ 1906 tarihinde bölgede eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan Gürcü Arslan adlı eşkıyanın yakalanması kazada ve vilayet dâhilinde büyük yankı uyandırması²¹ ve muhacirlerin bu dönemde yapmış oldukları “at hırsızlıkları” ile ilgili hikâyelerin yörede hala anlatılıyor olması bu dönemde yaşanan olayların toplumu ne kadar derinden etkilediğini göstermesi açısından önemlidir.²²

Yörede sosyal ve ekonomik dengelerin bozulması, asayiş sorunlarının artması ve bazı göçmenlerin aradıklarını bulamamaları gibi nedenlerle

¹⁹ BOA, MV, 46/12, 15 Safer 1306 (21 Ekim 1888).

²⁰ Gökhan Selcık, *Trabzon Gazetesine Göre Trabzon Vilayeti (1906–1907)*, Trabzon 2002, s. 28.

²¹ Selcık, *a.g.t.*, s. 28.

²² Yörede özellikle hayvan hırsızlığı olaylarının artması üzerine halkın sık sık şikayet dilekçeleri yazarak hükümetten zararlarının karşılanmasını istedikleri görülmektedir. Bu durum karşısında hükümetin ise yörede artan hayvan hırsızlıklarının önüne geçilemediği kabul etmekle birlikte failleri tespit edilemeyen olaylar için hayvanların sahiplerine tazminat ödenmesini kabul etmediğini görmekteyiz (BOA, DH. MKT, 1170/78, 20 Rebilüahir 1325/2 Haziran 1907). Fatsalı bir Gürcü vatandaşın anlattığı şu hikâyeye bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bir zamanlar bir grup Gürcü, başlarında ağaları olduğu halde at çalmak için Ünye ile Fatsa arasında bir yere gidip pusuya yatarlar. Ancak at sahipleri bunları fark eder ve çıkan çatışmada Gürcülerden ikisi ölür. Aradan yıllar geçtikten sonra bu kişiler tesadüfen olay yerinde bir araya gelirler ve içlerinden biraz İslami kültürü olan birisi o zamanki çatışmada ölen arkadaşları için kendi şivesiyle “*Ünye ilan Fatsa arasında at hırsızlığı yapar ikan şehit gıdan din gardaşlarımızın ruhına el patiha!*” şeklinde dua eder (Fahri Sakal, “Orta Karadeniz Ekonomisi Konjonktürel Bir Talih Oyunu”, *Orta Karadeniz Kültürü*, Ankara 2005, s. 403).

göçmen ailelerin bir bölümü hemşerilerinin ve akrabalarının bulunduğu Batı Anadolu'ya göç etti. Göç eden bu aileler ise daha çok Adapazarı ve Kastamonu yöresine yerleşmeyi tercih etmekteydiler.²³ Yöreden Batı Anadolu'ya yapılan göçler, arşiv belgelerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla şöyledir:

1893 tarihinde Ordu Kazası'ndan 69 kişilik bir grup Düzce Kazası'na bağlı Akçaşehir Nahiyesinin Kurugöl mevkiine göç ettiler. Burada yerleşen göçmenler daha sonra burada Kurugöl adında bir köy oluşturulması için hükümete dilekçe verdiler.²⁴ Verilen bu dilekçe üzerine hükümet, bölgede göçmenlere arazi ve emlak tahsis ederek Kurugöl adlı bir köy oluşturulmasına izin verdi.²⁵

Aynı yıl Ordu Kazasından Düzce'ye göçen Rum ahaliden 96 kişilik bir grup Kastamonu Vilayetinin Düzce Kasabası'na bağlı Büyükpeykar (Büyükpınar) mevkiine göç etti. Daha sonra hükümet burada bir köy teşkil edecek şekilde emlak ve arazilerin tahririni yaparak burada oluşturulan mahallin Büyükpeykar (Büyükpınar) adıyla merkez kazaya ilhakını kararlaştırdı.²⁶ 1894 tarihinde ise Ordu Kazası Rum ahalisinden 20 hanelik bir grup daha buraya gelerek yerleşti.²⁷

Yine 1893 senesinde Bolaman ve Perşembe nahiyelerinde bulunan bir grup ahali bölgede geçim sıkıntısı çektiklerini bildirerek imkânları daha iyi olan Kastamonu'nun Gümüşova Nahiyesi'ne gitmek istediklerini bildiren bir dilekçeyi hükümete sundular.²⁸ 1902 tarihinde 300 kişilik bir grup Ereğli'nin Bahçealtı mevkiindeki Kürkdüzü ormanında yaşayan hemşerilerinin yanlarına gelerek kendilerine yerleşecek yer gösterilmesini istediler.²⁹ Ancak devletin bu istekleri onaylayıp onaylamadığını henüz tespit edemedik. Batı Anadolu'ya yapılan bu göçler sonucunda 1902 yılı-

---

²³ İpek, a.g.m., s. 117.

²⁴ BOA, DH. MKT, 171/50, 13 Receb 1311 (20 Ocak 1894).

²⁵ BOA, İ. DH, 1310/1311/C-22, 16 Cemaziyelahir 1311 (25 Aralık 1893).

²⁶ BOA, İ. DH, 1312/1311/L-12, 19 Şevval 1311 (25 Nisan 1894).

²⁷ BOA, İ. DH, 18/1313/Ş-12, 20 Şaban 1313 (5 Şubat 1896).

²⁸ BOA, DH. MKT, 327/58, 6 Receb 1312 (3 Ocak 1895).

²⁹ BOA, A. MKT. MHM (Sadaret Mektubî Mühimme Kalemî Evrakı), 515/41, 7 Şaban 1320 (9 Kasım 1902).

nın sonuna kadar Ordu Kazasından sadece Düzce Kazasına göç edenlerin sayısı 3.500 kişiye ulaştı.³⁰

Bununla birlikte Batıya göç etmek isteyen ailelerin taleplerinin zaman zaman reddedildiği de görülmektedir. Nitekim Musa Karık ve Karakiraz köylerinde yaşayan Ermeniler 24 imzalı bir dilekçeyle “köylerinde arazileri olmadığı için zor şartlarda yaşadıkları, buna artık tahammülleri kalmadığı” gibi ekonomik kaygı ve gerekçelerle, boş yerler olduğunu duyduklarını Sinop ve çevresinden kendilerine nüfusları adedinde yer gösterilerek iskân edilmek istediklerini bildirdiler. Fakat Kastamonu Valiliği, Sinop ve çevresinde yer olmadığı gerekçesiyle Ermenilerin bu isteklerini reddetti.³¹

Göçmen grupların gittikleri yerlerde oluşturdukları köylerde ev yapabilmek amacıyla ormanları tahrip etmeleri, ekip biçmek için ormanların içlerine kadar girerek buralarda tarlalar açmaları yine sorunlara neden oldu. Örneğin 1907 tarihinde Ordu'dan Düzce'ye giden 75 göçmen burada bir köy kurmak için ormanları tahrip ettiler.³² Yine 1911 tarihinde Ordu Kazasından Düzce ve Ereğli ormanlarına giden bir grup göçmen burada yerleşmek için ormanları keserek kendilerine ağaçtan ev yapmışlar hatta bazıları ormanın içlerine kadar sokularak buralarda yerleşmişler bununla da yetinmeyerek ormanları tahrip ederek kendilerine tarlalar açmaya çalışmışlardı.³³

Bu tür sıkıntıların yaşanması üzerine hükümet özellikle ormanlara büyük zarar veren bu göçmen gruplarını geri göndermenin çarelerini aramaya başladı. Özellikle yerel yöneticiler bu durumdan çok fazla rahatsız oluyorlardı. Valiler ve kaymakamlar göçmenlerin ormanlara büyük zararlar vermesi üzerine zararın önlenmesi için bir kanunname çıkarılması gerektiğini söylüyorlardı. Ayrıca bunların göç etmelerinin memleketlerinde arazisiz kalmalarına neden olduğunu, Rumeli'de uygulandığı gibi bunlara yerleştirildikleri arazilerin toptan satılmak suretiyle memleketlerinde iskânlarının daha iyi olacağını belirtiyorlardı. Gerekirse bu kişilerin

³⁰ BOA, A. MKT. MHM, 515/41, 7 Şaban 1320 (9 Kasım 1902).

³¹ Ekinci, a.g.m., s. 74.

³² BOA, DH. MKT, 1196/14, 26 Receb 1325 (4 Eylül 1907).

³³ BOA, DH. İD, 105/-1/28, 11 Şaban 1329 (7 Ağustos 1911).

geri gönderilmesi için devletin ödenek ayırması gerektiğini ifade ediyorlardı. Yaşanan asayiş olayları nedeniyle Trabzon Valisi Mustafa Efendi, 20 Ocak 1910 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne yazdığı yazıda yöredeki göçmenlerin çıkardıkları huzursuzlukları önlemek amacıyla geçici süre için merkezi hükümetten “Çeteler Kanunu”nu uygulanmasını istemişti.³⁴

Göçmenlerin yörede yerleşmek için ormanları tahrip etmelerinin yanı sıra atalarından getirdikleri yaşam şekillerini yerleştikleri bu yerlerde de aynen devam ettirmeye çalışmaları ise ayrı bir sorundu. Bu durum yerli halkla göçmenler arasında sürtüşmelerin yaşanmasına neden olmaktadır. Hükümet göçmenlerle yerli halk arasında yaşanan huzursuzlukları dindirmek ve bölgede eşkıyalık faaliyetlerinin artmasını önlemek için çareyi bölgedeki askeri kuvvet sayısını artırmakta buldu. Yerel yöneticilerin ve yerli halkın sürekli yöredeki asayişsizlikten şikâyetleri üzerine hükümet 1886 senesinde Ünye'de 100 kişilik bir askeri müfreze bulundurulması için yetkililere emir verdi.³⁵ Bir yıl sonra ise vilayet genelinde Gürcü muhacirlerin şekavet ve taşkınlıklarını önleyebilmek amacıyla vilayetteki askeri kuvvete ilave olarak 100 nefer ve 1.000 zaptiye kuvveti gönderdi.³⁶

Yeni umutlarla batıya göçen ancak aradığını bulamayan göçmenlerin bir bölümü ise geri dönmek için tekrar yollara düşmüştür. Bu kez de kendilerini neyin beklediğini bilmeden tekrar göçe kalkışmaları, göç yolunda ve gittikleri yerlerde yeni sıkıntılar yaşamalarına neden oldu. Göçler sonucu batıya giden grupların boşalttıkları alanların bir bölümüne Kafkaslardan yeni gelen göçmenler yerleştirildiği için göç eden aileler geri döndüklerinde bıraktıkları toprakların yeni yerleşimciler tarafından kullanıldığını görüyorlardı.³⁷

³⁴ BOA, DH. MUI, 17/-4/3, 8 Muharrem 1328 (20 Ocak 1910).

³⁵ Erkan, *a.g.e.*, s. 181.

³⁶ BOA, DH. MKT, 1429/94, 14 Şevval 1304 (6 Temmuz 1887).

³⁷ Örneğin Ordu Kazası'ndan 60 hane Erikli Kazası'na göç etmek için yola çıkmıştı. Bu göçmenlerin Erikli Kazası'na 8 saat mesafede bulunan Karagöz isimli mevkide yerleştirilmeleri kararlaştırılmıştı. Ancak bir süredir burada iskânları gerçekleştirilemediği için bu göçmenler sefalet ve perişanlık içinde kalmışlardı (BOA, DH. MKT, 1608/53, 21 Muharrem 1306/27 Eylül 1888).

II. Ordu Yöresinden Yurtdışına Yapılan Göçler

19. yüzyılda bir taraftan Osmanlı Devleti topraklarına yoğun bir göç dalgası yaşanırken diğer taraftan devletin içinde bulunduğu durum nedeniyle başta gayrimüslim vatandaşlar olmak üzere çok sayıda insan yurt dışına göç ediyordu. Bu dönemde Anadolu'dan Amerika'ya, Avrupa ülkelerine, Karadeniz'in kuzeyinde bulunan ülkelere ve Rusya'ya çok sayıda göç olayı yaşandı. Yurt dışına yapılan bu göçler bölgenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı nedeniyle iş bulmak ve para kazanmak amacıyla daha çok bireysel olarak yapılan göçlerdi. Nitekim Hıristiyanların yurt dışına göçü hakkında bilgi veren Avrupalı konsoloslar bölgedeki göçlerin nedenlerinden söz ederken milliyetçi nedenlerin yanı sıra ekonomik nedenlerin de çok etkili olduğunu ifade etmektedirler.³⁸

Konuyla ilgili olarak İngiltere'nin Trabzon Konsolos yardımcısı Biliotti, 1 Ağustos 1880 tarihinde Fatsa'dan İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı yazıda özellikle yöreye Kafkaslardan gelen göçmenlerin yerleşmeye başlamasından sonra bazı Müslüman ve gayrimüslimlerin ekonomik nedenlerle yurt dışına göç ettiklerini belirtmektedir.³⁹ Bu durumu Osmanlı memurlarının bölge hakkında yazdıkları raporlardan da teyit etmek mümkündür. Konu hakkında Giresun mal kâtibi olan Hacı Yusuf Efendi verdiği raporda göçlerin asıl sebebinin bölgede yaşanan ekonomik sorunlar ve göçebe halkın toprak sahibi olma istekleri olduğunu belirtmektedir. Yusuf Efendi'nin verdiği rapora göre, göç etmek isteyenlerin ekserisi göçebe olup çiftçilik yapmak için tarla ve arazileri olmayan insanlardı. Madenci ve Kömürkes ismiyle şunun bunun arazisini yurt edinen bu gibi kişiler, arazi sahibine hizmet etmekte ve kira vermekteydiler. Tanzimat'ın bölgede uygulanmaya başlamasıyla birlikte de devlet bunlardan aşar ve iane-i askeriye adı altında vergi almaya başlamıştı. Ayrıca, bu gibi kişiler mülk sahibine "icâre-i zemin" adı altında para ödemekteydiler. Kısacası arazi ve mülk sahibi olmadıklarından yerleşik hale gelememişler ve alınan

³⁸ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Bilge Umar, İstanbul 1998, s. 134.

³⁹ McCarthy, *a.g.e.*, s. 134.

vergiler sebebiyle de içinde buldukları ekonomik sıkıntılar iyice artmıştı. Bölgedeki geçim sıkıntısı çeken halk bu sorunu mevsimlik veya sürekli olarak göç ederek ya da başka yerlerde iş bularak aşmaya çalışmaktaydı. Ancak ekonomik zorluklar nedeniyle göç edenlerin bir kısmı Karadeniz'in kuzeyindeki ülkelere geçici olarak gidip buralarda bir süre çalıştıktan sonra belirli bir miktar para biriktirince geri dönmekteydiler.⁴⁰ Ancak çalışmak amacıyla yurt dışına giden kişilerin büyük bir bölümü bir süre sonra ailelerini yanlarına almaya çalışıyorlardı. Bununla birlikte bu kişiler ailelerini yanlarına alamadıklarında geride kalan aile fertleri ise büyük zorluklar ve sıkıntılar yaşıyordu. Nitekim Ordu Kazasında 1902 tarihinde Ermeni kadınlarının merkezi hükümete yazdıkları, yurt dışına çalışmak için giden kocalarının dönmelerine ya da kendilerinin de yanlarına gitmelerine izin verilmesini bildiren, dilekçeleri ve mektupları bu durumu ifade etmesi açısından güzel bir örnektir.⁴¹

Rusya'ya yapılan göçler ise; diğer ülkelere yapılan göçlerden farklı olarak Rusya'nın Kafkaslarda Osmanlı Devletine karşı bir tampon bölge oluşturmak ve Rusya'nın Müslümanlardan boşalan yerlere Hıristiyan nüfus yerleştirme politikası sonucu gerçekleşmekteydi. Rusya, Osmanlı nüfusunu azaltmak ve ihtiyacı olan insan açığını kapatmak amacıyla Rus, Kazak, Ermeni ve Alman göçmenlerinin yanı sıra Kuzey Anadolu'da meskûn gayrimüslimleri de Kafkasya'ya göç ettirmeyi planlıyordu.⁴² Politik açıdan Kafkasya sınır bölgesine Ermenilerin yerleştirilmesi, Ruslara Osmanlı istilasına karşı sınırda bir tampon bölge oluşturulması konusunda yarar sağlayacaktı. Ekonomik açıdan ise; Rusya'nın Kafkasya'da Müslüman göçmenlerin boşalttığı yerleri bayındır bir halde tutabilmek ve bölgenin gelişmesini temin edebilmek için gayrimüslim çiftçi gruplarına ihtiyacı vardı.⁴³ Bu nedende Rusya'nın Trabzon'daki konsolosları 19. yüzyıl boyunca faal bir şekilde bölgedeki Ortodoks halkı ve özellikle zanaat-

---

⁴⁰ İpek, *a.g.e.*, s. 284.

⁴¹ Ekinci, *a.g.m.*, s. 72-73.

⁴² İpek, *a.g.e.*, s. 284.

⁴³ McCarthy, *a.g.e.*, s. 136.

kâr olanları, Çarlık hâkimiyetindeki Kafkasların liman şehirlerindeki altyapı çalışmalarında kullanmak için sürekli göçe teşvik etmiştir.⁴⁴

Rusya, bu planını gerçekleştirmek ve Rusya'ya göçü teşvik için genellikle resmi açıklama yoluyla değil söylenti yayma yoluyla, güney Kafkasya'ya gelecek göçmenlere çeşitli çıkarlar sağlanacağı vaadinde bulunuyordu. Bu amaçla Ünye ve Fatsa bölgesinde yaşayan Hıristiyanlara 1879–1880 yılı içinde Rusya'ya göç etmeleri halinde tarlalar ve her birine 15 ruble para verileceği, askerlikten muaf tutulacakları ve 7–10 yıl arasında değişen hatta tarım yaptıkları topraklarda verim elde edemezlerse 20 yıl süresince kendilerinden vergi alınmayacağı sözleri veriliyordu.⁴⁵

Rusya'nın çalışmaları sonuç verdi ve Anadolu'dan pek çok gayrimüslim aile yerleşme niyetiyle Rusya'ya gitti. Rusya'ya göç eden bu insanlar seyahatleri sırasında yerel din adamları tarafından basılan, Rus ve İran konsolosları tarafından seyahat evrakı olarak yasallaştırılan belgelerden yararlanıyorlardı.⁴⁶ Bu durumu arşiv belgelerinden de takip etmek mümkündür. 1887 tarihinde Kuşovalı Konstantin Kuzmi isimli konsolosun

⁴⁴ Anthony Bryer, "The Pontic Greeks Before the Diaspora" *The Post-Byzantine Monuments of the Pontos*, Aldershot, 2002, s. XXXIII. İngiliz Konsolosu G. A. Stewens 10 Kasım 1857 tarihli raporu bu konuyu oldukça iyi açıklamaktadır. "Civar köylerinden Santalı özellikle duvarcı, taş işçisi, tuğla örücü ve inşaatçı yaklaşık 600 Rum ailenin Poti'ye göç etmek üzere olduklarını öğrendim. Orada Rus konsolosu, yapımı düşünülen yeni limanın ve kentin inşasında çalışacak olan bu kişilere verilmek üzere toprak ve başka ayrıcalıklar vaat etmiştir" (Anthony Bryer "The Crypto-Christian of The Pontos and Consul William Gifford Palgrave of Trebizond", *Peoples and Settlement in Anatolia and the Caucasus*, London, 1998, s. 42).

⁴⁵ İngiliz konsolos Biliotti 1 Ağustos 1880 tarihinde dış işleri bakanına yazdığı yazıda bu konu hakkında şunları söylemektedir. "Ordu kaymakamının, yine aynı tarihlerde Trabzon Vilayet'ine yazdığı yazıda bu bölgedeki üç Rum köyü halkının ülkeden ayrılmak istediğini bildirince vali, yerlilerin bazısından bunların göç etme niyetlerinin soruşturulmasını istemiş ve yapılan soruşturmada, göç etmek isteyen bazıları eğer Rusya'ya göç ederlerse Giresun'daki Rus konsolosunun kendilerine Rusya'da para, tarla verileceğini, başka imkânlar da sağlanacağını vaat ettiğini ve kendilerini göçe özendirdiği için bu işe kalkıştıklarını saklamamışlardı" demektedir (McCarthy, *a.g.e.*, s. 134). Ayrıca Rusların geçmişte uyguladıkları benzer politikaları için bkz. Ufuk Gülsoy, *1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı'nda Rumeli'den Rusya'ya Göçürülen Reaya*, İstanbul 1993, s. 27-41.

⁴⁶ İkinci, *a.g.m.*, s. 66.

yurt dışına gitmek isteyen kişilerin pasaport almalarına yardımcı olduğunun tespit edilmesi üzerine adı geçen konsolosun bu tür çalışmaları engellenmeye çalışıldı. 1888 tarihinde ise Ordu ve Samsun ahalisinden birçok Rum ailenin Samsun'daki İran Konsolosluğu tarafından verilen pasaportlarla Rusya'ya göç etmeye çalıştığı tespit edildi.⁴⁷ Ancak Rusya'nın bölgede yürüttüğü faaliyetler sonucu yerleşmek amacıyla Rusya'ya giden çok sayıdaki göçmen Rum ailesinin tanımadıkları bu topraklara alışamadıklarından, bir süre sonra fikir değiştirip Anadolu'ya geri dönmeye karar verdikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra yurt dışına gidenlerden bazıları ise yasa dışı yollardan ayrıldıkları topraklara geri döndü.⁴⁸

Diğer taraftan hükümet ise gayrimüslim çiftçi ve tüccarların topraklarını terk edip Rusya'ya göç etmeye başlamasının bir süre sonra ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısında bazı sorunları beraberinde getirebileceği endişesiyle yerel yöneticilere gönderdiği resmi yazılarla yurt dışına yapılan göçü engellemeye çalıştı. Örneğin, 1890 tarihinde Ordu'dan yakında yapılacak bir Ermeni göçü haber alınınca oraya, yöre Ermenilerinin yakınma nedenleri soruşturulmak üzere, Ordu'nun yerli eşrafından Müslüman ve Gayrimüslimlerden oluşan bir heyet gönderildi. Bu heyetin hükümetin kendilerine bedava toprak vereceğini vaat etmesi üzerine, Ordu Kazasından Rusya'ya gitmek üzere göç etmeye niyetlenerek kıyıya inmiş ailelerin yarısı gemilere binecekleri sırada geri döndürüldü.⁴⁹

Hükümet, yurt dışına kaçmaya çalışanları ve bunlara yardım edenleri cezalandırmak yoluyla da bu göçleri önlemeye çalıştı. 1904 tarihinde kazada bulunan bazı kişiler hakkında kazadaki Ermenilerin Amerika'ya gitmesini kolaylaştırdıkları, Rusya ve diğer memleketlerden bir takım silah ve barut getirip gizledikleri konusunda istihbarat alınması üzerine konuyla ilgili derhal tahkikat başlatılmıştı.⁵⁰ Yine aynı tarihte Ermenile-

⁴⁷ BOA, DH. MKT, 1502/66, 8 Şaban 1305 (20 Nisan 1888).

⁴⁸ Ermeni kadınlarının sadarete yazmış oldukları mektup, Ordu yöresinden Rusya'ya yapılan Ermeni göçlerini özetlemekte ve bu göç hareketlerini, maruz kalanlar açısından anlamak için bize yardımcı olmaktadır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İkinci, a.g.m., s. 72-73.

⁴⁹ McCarthy, a.g.e., s. 137.

⁵⁰ BOA, DH. MKT, 997/1, 1 Cemaziyelahir 1322 (13 Ağustos 1904).

rin Ordu'dan Rusya'ya kaçmalarına yardım ettiği iddiasıyla kaza kaymakamı İzzet Bey hakkında vilayete şikâyetler yapılmış ancak yapılan tahkikatla şikâyet ve ihbarların asılsız olduğu anlaşılmıştır.⁵¹

Ayrıca Rusya'ya göçen ancak geri dönmek isteyen Gayrimüslim ailelerin geri dönmeleri için hükümet Rusya'da bulunan konsolosluklarına ödenekler ayırdı. Örneğin, Kırım'daki Osmanlı Konsolosluğu aracılığı ile Rum ailelerinin Kırım'dan Samsun'a geri nakledilmeleri için 12.000 ruble tahsis edilmişti.⁵²

S o n u ç

19. yüzyıl Osmanlı Devleti için gerek yaşanan siyasi olaylar, gerek yapılan savaşlar, gerek Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla birlikte toplum dengelerinde yaşanan değişimler ve gerekse ülke dâhiline olan göçler nedeniyle çok hareketli ve çok kritik bir yüzyıl olmuştur. Osmanlı Devleti'nin sosyal alanda Tanzimat reformlarını hayata geçirmeye çalıştığı bir dönemde Anadolu coğrafyası başta olmak üzere Osmanlı topraklarına yapılan göç hareketleri Osmanlı toplumunun sosyal ve ekonomik dengelerini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu yüzyılda zaten içte ve dışta önemli sorunları bulunan Osmanlı Devleti bir de bu göçmenlerin iskân sorunuyla uğraşmak zorunda kalmıştır. 1856 Kırım Harbi ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) başta olmak üzere Karadeniz'e muhacir akınına sebep olan olaylar bölgenin kaderini derinden etkilemiştir. İncelediğimiz dönemde yaşanan bireysel ve kitlesel göç hareketleri yöredeki sosyal ve ekonomik dengenin bozulmasına neden olmuştur. Bu göçler sonucu yörede kız kaçırma ve eşkıyalık olayları artarken göçmenlerle yerli ahali arasında uzun süre sorunlar yaşanmıştır.

Diğer taraftan Osmanlı topraklarında yaşanan bu göç hareketleri Rumelili, Kırımlı veya Kafkasyalı Müslüman halkların Müslüman-Osmanlı bilincini kuvvetlendirmiştir. Aslında yakın dönemde din ve milliyet ayırımından dolayı yaşanan göçler, Osmanlı Devletinde Tatar, Çerkez, Boşnak, Giritli gibi dar çerçeveli yerel kimliklerin üstünde modern ve

⁵¹ BOA, DH. MKT, 997/1, 1 Cemaziyelahir 1322 (13 Ağustos 1904).

⁵² McCarthy, *a.g.e.*, s. 137.

siyasi anlamlı Müslüman-Türk kimliğinin doğmasını sağlamıştır. Böylece yerli halkla göçmenlerin Osmanlı kültürünü paylaşmalarından dolayı kaynaşmaları kolay olmuştur. Ordu ve çevre köylerinde yapılan köy sosyolojisi araştırmalarında karşılaşılan Gürcü köylerindeki toplumsal yaşamın renkleri ve insan tipolojisinin özelliklerinin bölgedeki diğer köylerdeki insanların yaşam deneyimleriyle son derece uyumlu olması, birlikte yaşama isteği ve ortak bir gelecek düşüncesi bu durumun en güzel örneklerinden sadece biridir.⁵³ Ayrıca ahşap işçiliğinde çok ileri olan Kafkas halkları zanaatlarını yöre halkına öğretmişlerdir.⁵⁴ Bunun etkilerini günümüzde de görmek mümkündür. Özellikle yöreye göç eden, taş ve ahşap ustalığında mahir olan Kafkasyalılar yöredeki inşaat sektöründe söz sahibi olmuşlardır.

Sonuç olarak bu insanlar, yerli halkla veya kendilerinden önce gelmiş göçmenlerle kaynaşarak Türk milletinin önemli unsurlarından biri haline gelmişlerdir. Farklı etnik ve dil gruplarından oluşan bu insanlar, zamanla bu farkın üstünde yeni bir kimliğe sahip olan modern Türk milletini oluşturmuşlardır.

---

⁵³ Örneğin, Boztepe köyünde Drama'dan gelen ailelerle Kafkasya'dan gelen Gürcü aileler ve köyün eski sakinleri arasında gündelik yaşayışın ahengi açısından hiçbir farklılık yok gibidir (Erkan Perşembe, "Toplumsal Değişme ve Göç, Orta Karadeniz'in Temelleri", *Orta Karadeniz Kültürü*, Ankara 2005, s. 443).

⁵⁴ Sakal, *a.g.e.*, s. 401.

“ IMMIGRATION MOVEMENTS AROUND ORDU (1877-1914) ”

Abstract

Political, military, economic and social developments in the 19th Century influenced all the Anatolian geography as well as the Ordu area. The Ottoman-Russia wars and the emigration policy Russia deployed in the Caucasia compelled thousands of people to abandon their own main lands. Those who were compelled to immigrate to this unknown geography experienced lots of problems. On the other hand, the locals, who welcomed the immigrants, were also negatively affected. The immigration movements in the region took place in two different ways; one from the Caucasia towards the region and the other from the region (mainly non-muslims) towards abroad. The immigration movements of this period played an important role in shaping the social structure of today's Ordu province. In this study, the effect of immigration movements in the region during the period between 1877-78 Ottoman Russia Wars and World War I on the social and demographic structure of the region.

Keywords

Ordu, immigration, Cherkes, Ottoman, Russia, Anatolia, Turkish Nation.